

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: ПАНДЕМІЯ COVID-19, НОВА ЕКОНОМІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дослідження для Hanns-Seidel-Stiftung

Віктор Галасюк – президент Української асоціації Римського клубу, член-кореспондент Всесвітньої академії науки та мистецтва (WAAS), д.е.н.

Вступне слово

Схоже, що завдяки рішучим та своєчасним діям українського уряду Україна має шанс пройти через випробування CoVid19 відносно неушкодженою. Трагедія втрати, наразі приблизно 200 життів, може бути значно гіршою – це доводять цифри з Італії чи США. Але навіть якщо Україні пощастить ухилитися від удару самого вірусу, вона не зможе уникнути середньо- та довгострокових економічних наслідків від національної та глобальної зупинки. МВФ вже анонсував суворі застереження щодо глобального економічного прогнозу і, схоже, вже не виникає сумнівів щодо того, чи буде глобальна рецесія, йдеться лише про її розміри.

У багатьох країнах економісти та експерти, як з боку уряду, так і приватного сектору, намагаються відшукати національні рішення для глобальної бурі, що насувається. Представлене дослідження Віктора Галасюка, спільно підтримане Представництвом Фонду Ганса Зайделя в Україні та Українською Асоціацією Римського клубу, надає всебічний аналіз поточної економічної ситуації в Україні та конкретних проблем, з якими зіткнеться українська економіка після CoVid19, а також пропонує корисні рекомендації для економістів та осіб, які приймають рішення, стосовно заходів щодо зменшення впливу CoVid 19 на економіку та соціально-економічний добробут українців.

Даніель Зайберлінг

Директор Представництва Фонду Ганса Зайделя у м. Києві, Україна,

Керівник проектів Фонду Ганса Зайделя в Україні, Республіці Молдова та Румунії

1. Глобальний контекст: природа та особливості економічної кризи

Після найдовшого в історії 11-річного зростання ринків спалах пандемії коронавірусу COVID-19 став тригером, що спричинив глобальну економічну кризу. «Ми очікуємо найгірше економічне падіння з часів Великої Депресії», - заявили в МВФ¹. «Ми все ще на порозі величезної невизначеності щодо глибини та тривалості кризи. Але вже зрозуміло, що глобальна динаміка обернеться різким падінням у 2020 році», - стверджується в заяві директорки-розпорядниці МВФ Крісталіни Георгієвої від 9 квітня 2019 року¹.

Ситуація ускладнюється тим, що нинішня криза – «двостороння». Вона почалась як криза пропозиції (через спалах коронавірусу в Китаї), але з розвитком подій все більше набуває рис кризи попиту. Виходячи з наявних трендів, можна очікувати, що нинішнє економічне падіння виявиться не менш суворим ніж Велика Рецесія та згодом перейде у фазу делеверіджу. І це буде принципово інший режим роботи економіки, ніж той, до якого ми звикли. Влучне базове й доступне розуміння його механізму виклав Рей Даліо ще у 2013 році².

Сьогодні делеверідж стає ключем до розуміння «нової економічної реальності». Десять років тому в McKinsey зробили дослідження, яке проливає світло на це явище і містить інсайти - що буде з економікою у найближчі 3-5 років³. Спочатку ймовірно достатньо різке скорочення економічної активності (падіння ВВП), після цього розтягнуте в часі на кілька років «схлопування кредиту», що підживлюватиме рецесію. Цей цикл може тривати близько 5 років (рис.1).

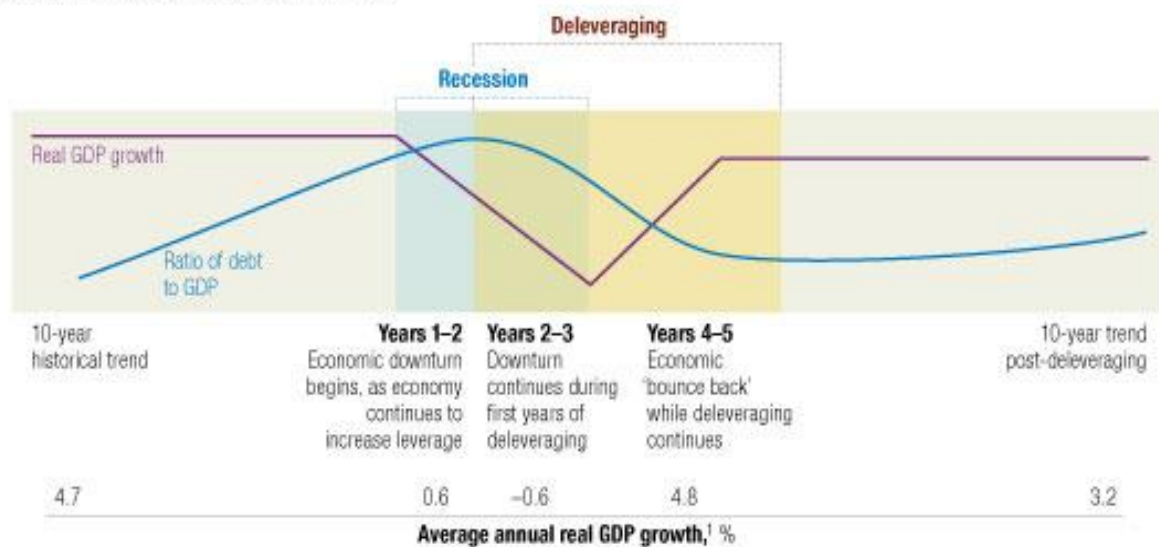
В McKinsey вивчили 32 історичні випадки делеверіджу, включно з Великою Депресією в США. Вони приділили особливу увагу механізмам його виникнення. Найрозповсюдженішою дорогою до делеверіджу виявилось «затягування пасків» (Austerity). Усі різко починають заощаджувати, скорочуються видатки - скорочується ВВП.

¹ <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>

² <https://youtu.be/PHe0bXAIuk0>

³ <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/the-looming-deleveraging-challenge>

Illustration of impact of deleveraging on GDP growth

¹ For "belt tightening" scenario (historically, the most common path). This scenario involves a prolonged period of austerity when most countries experience some growth in credit, but at a pace far below pre-crisis rates of growth and slower than nominal GDP growth.

Source: International Monetary Fund (IMF); McKinsey Global Institute analysis

Рис.1. Ілюстрація делеверіджу з дослідження McKinsey Global Institute⁴

Компанії заморожують проекти та «ріжуть» видатки, скорочують персонал, намагаються погасити кредити (ті, хто можуть), хто не може обслуговувати борг - домовляється про його реструктуризацію (відстрочка, розстрочка, зміна інших умов), продають частину активів. Оскільки багато хто так робить одночасно - активи падають в ціні, застави втрачають ліквідність. Банки скорочують кредитні ліміти, позичальники без грошового «запасу міцності», які не домовились про реструктуризацію, можуть оголосити дефолт. Банки побоюються кредитувати, позичальники не хочуть і не можуть позичати на фоні скорочення ринку. Менший кредит, менші видатки, менший попит - наче по замкненому колу. Все це ніби запускає «економічне колесо» в зворотній бік.

Аби запобігти масштабному «схлопуванню кредиту» та ще серйознішому гальмуванню економіки ФРС США вже встановила нульову ставку. І саме це, як наголошує Рей Даліо, зазвичай свідчить, що буде не просто рецесія, а делеверідж.

Глибина і тривалість наслідків залежатиме переважно від реакції урядів. Рей Даліо називає 4 магістральних інструменти:

⁴ <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/the-looming-deleveraging-challenge>

економія, реструктуризація боргів, перерозподіл доходів між багатими і бідними та грошова емісія. Причому поодинці вони не працюють, а їх спільне використання може зробити делеверідж «гарним». Про інструментарій, який може бути запропонований Україні для захисту та реабілітації економіки, мова піде у третьому розділі.

Делеверідж суттєво вплине на глобальний економічний ландшафт. Серед його особливих наслідків, яких можна очікувати згодом я би, передусім, виокремив нищезазначені п'ять:

- інвестори, які мають грошовий «запас міцності» або доступ до фінансування, за рік-два зможуть придбати гарні активи за низькою ціною і дуже добре заробити «на довгій дистанції»;

- відбудеться великий перерозподіл ринку між гравцями (на користь менше закредитованих, з більшим «запасом міцності» та нижчими постійними витратами компаній);

- ще більше зросте соціальна нерівність та концентрація активів в руках небагатьох;

- суттєво зросте роль держави, принцип невтручання буде відкинуто;

- США і Китай помітно посиляться як потужні економічні полюси глобальної економіки, а країни з малим «запасом міцності» та слабкою економічною політикою ще більше послабляться.

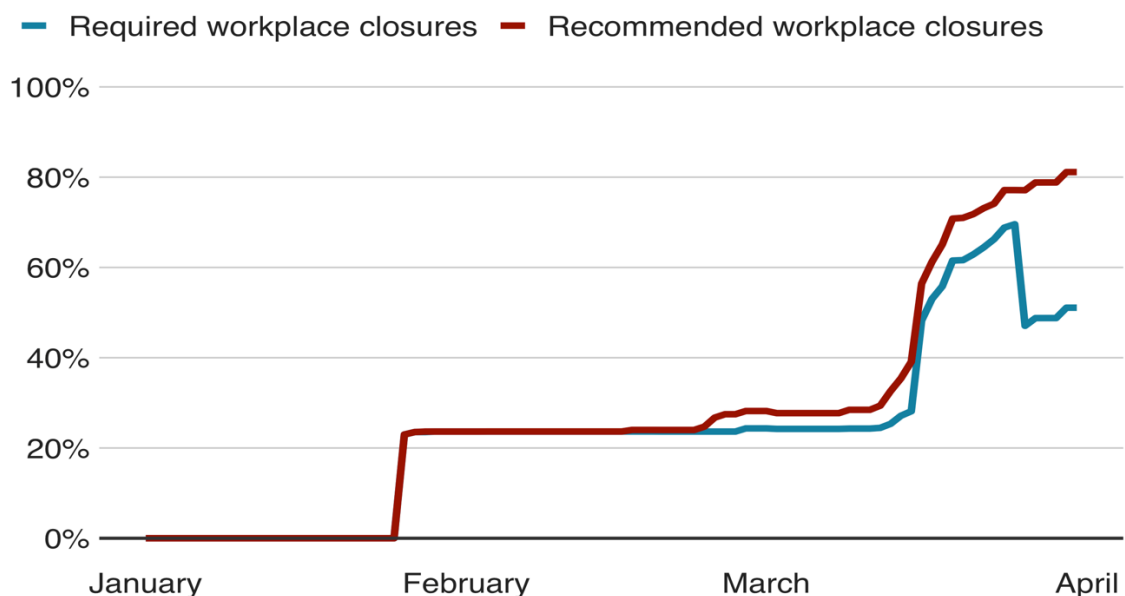
2. Можливий вплив на економіку України: масштаб, канали та наслідки

Комусь здається, що глобальна економічна криза далеко і зачепить Україну не так сильно, як розвинутих країн. Мовляв, у нас же навіть немає розвинутого фондового ринку. Я ж переконаний, що українці відчують наслідки глобальної економічної рецесії не менше за американців чи китайців. Цьому є кілька причин. Розглянемо їх та основні канали впливу пандемії COVID-19, карантинних заходів та світової економічної кризи на українську економіку.

По-перше, **світ дуже взаємопов'язаний, а масштаб кризи - глобальний**. Всього лише три місяці тому в МВФ очікували, що більше 160 країн-членів матимуть позитивні темпи зростання ВВП на душу населення, сьогодні ж вони заявляють, що більше 170 країн стикнуться з падінням доходів в розрахунку на душу населення. В офіційній заяві МВФ підкреслюють: «Цей похмурий прогноз стосується як розвинутих економік, так і економік, що розвиваються. Ця криза не має кордонів. Постраждають всі»⁵.

How employment has been affected worldwide

Share of global workforce living in countries with workplace restrictions

Source: International Labour Organization

BBC

Рис. 2. Закриття робочих місць внаслідок пандемії

⁵ <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>

У Міжнародній Організації Праці (ILO) заявили, що пандемія COVID-19 спричинила «найжорсткішу кризу» з часів Другої Світової Війни. І що загалом через коронавірус і карантин постраждали 81% робочих місць в світі (рис. 2)⁶.

Динаміка глобального індексу PMI, який відображає оцінку «здоров'я» виробничого сектору та є випереджальним індикатором для економіки загалом, свідчить, що економічна криза буде глибшою, ніж це демонструє нинішня виробнича статистика та поточні макроекономічні індикатори (рис. 3)⁷.

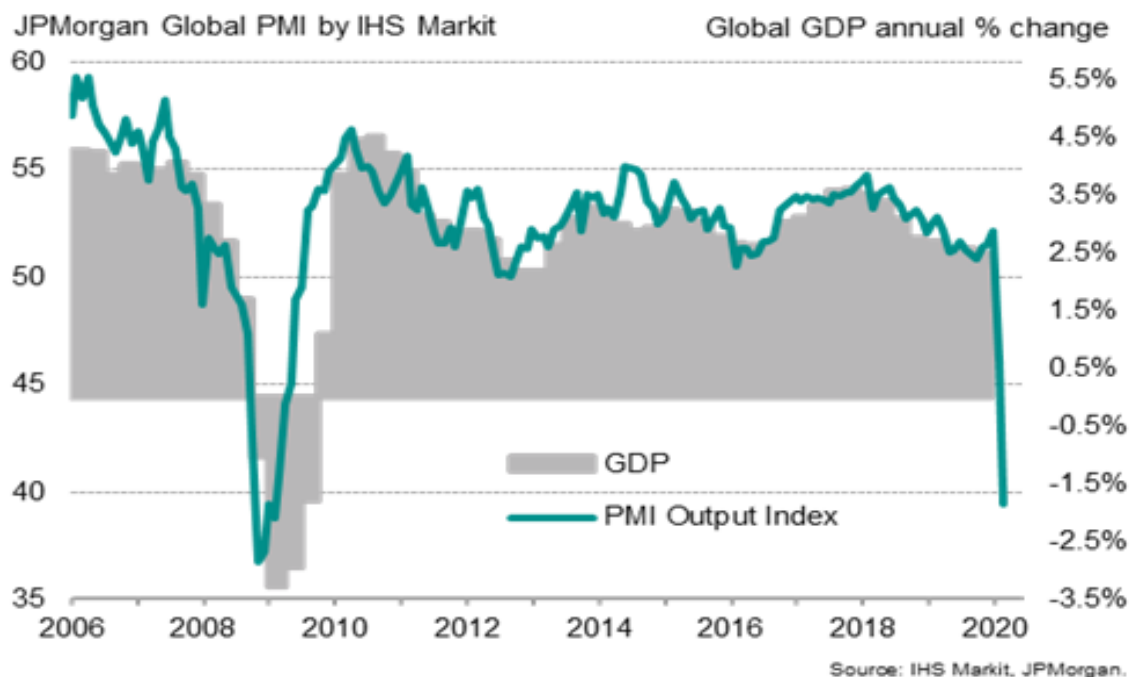

Рис. 3. Динаміка Purchasing Managers' Index (PMI)

Причому в МВФ підкреслюють, що в зоні найвищого ризику знаходяться якраз «країни, що розвиваються» та країни з низьким рівнем доходів: «Маючи меншу кількість ресурсів, вони небезпечно вразливі до шоків/криз попиту та пропозиції, різкого «стискання» фінансових умов, а також деякі можуть стикнутись з надмірним борговим навантаженням»⁸.

По-друге, **українська економіка надто відкрита і вразлива для зовнішніх чинників**. Наприклад, в Україні експорт становить 45% ВВП, а імпорт 54%, тоді як в США експорт та імпорт складають лише 12% та 15% ВВП відповідно. Тобто США спираються переважно на внутрішнє споживання, а Україна – на зовнішні ринки. Причому експортується в основному

⁶ <https://www.bbc.com/news/business-52199888>

⁷ <https://ihsmarkit.com/research-analysis/week-ahead-economic-preview-week-of-13-april-2020.html>

⁸ <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>

сировина, а імпортується готова продукція, що обумовлює низьку продуктивність економіки (наприклад, експорт на душу населення в Україні в 17 разів нижче ніж в Німеччині). Це послаблює українську промисловість та обумовлює поглиблення хронічного дефіциту торговельного балансу з року в рік (рис.4).

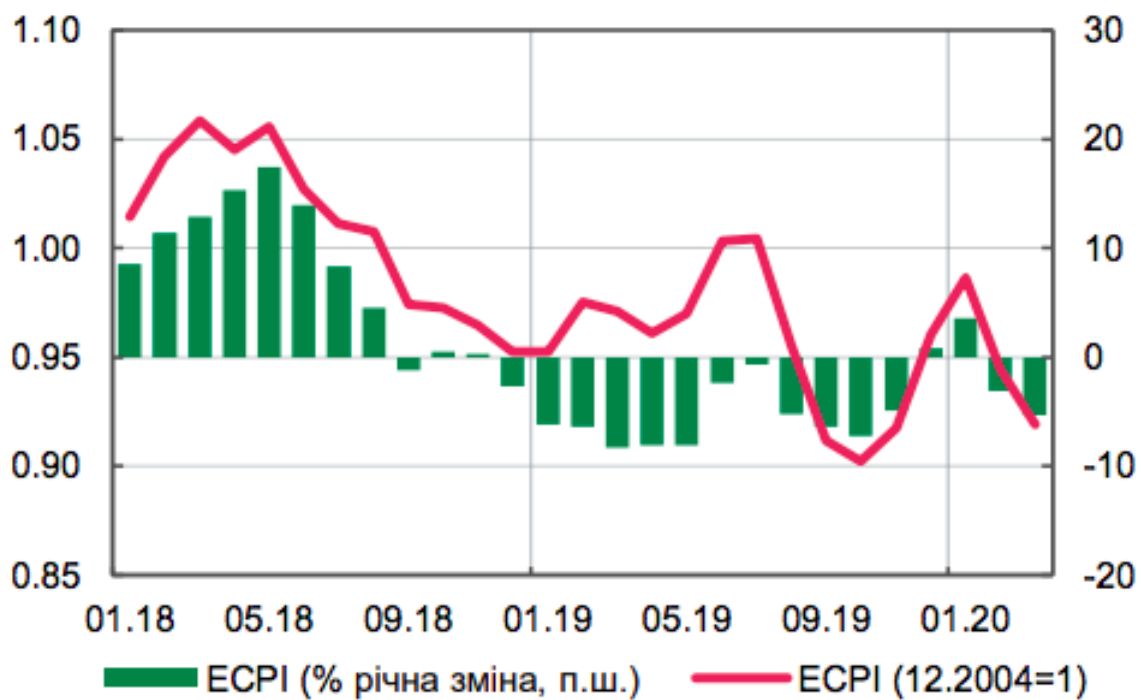

Рис. 4. Торговельний баланс України та структурні співставлення

Зупинка господарської діяльності та скорочення робочих місць через карантин, прогресуюче ослаблення глобальної економіки внаслідок кризи зменшать попит на сировину в світі і зроблять її дешевшою. Це зменшить український експорт. Даний тренд вже підтверджується березневою аналітикою Нацбанку щодо цінового індексу українського експорту (рис. 5)⁹.

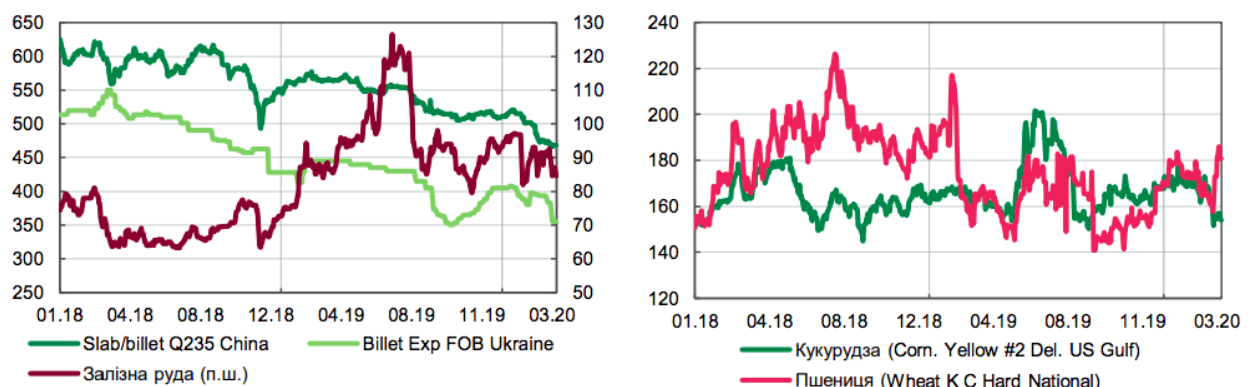
При цьому слід зазначити, що домінуюча в українському товарному експорті аграрна складова, очевидно, все ж є менш вразливою до впливу глобальної кризи в порівнянні з промисловою складовою. Про це свідчить динаміка цін на відповідні позиції українського експортного кошику (рис. 6).

⁹ Макроекономічний та монетарний огляд НБУ, березень 2020 р. (https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-03.pdf?v=4)

Джерело: розрахунки НБУ.

Рис.5. Індекс зміни світових цін на товари українського експорту (ЕСРІ)

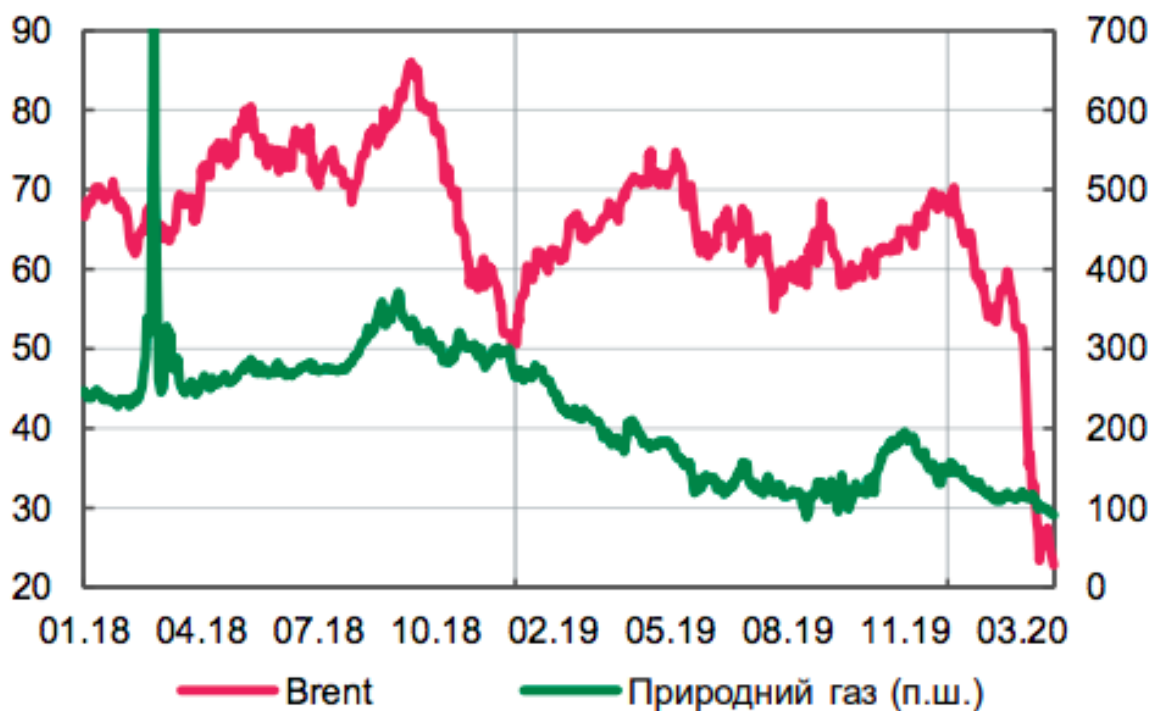

Джерело: Refinitiv Datastream.

Джерело: Refinitiv Datastream.

Рис.6. Світові ціни на окремі сталеві напівфабрикати, залізну руду (62%) та зернові, дол. США/т

Девальваційний тиск від скорочення українського експорту, очевидно, буде компенсуватись зменшенням споживчого та енергетичного імпорту (рис. 7), а також туристичних поїздок українців за кордон. Разом з тим, оцінити ймовірний сукупний вплив цих факторів на торговельний баланс в річному вимірі можна буде після оприлюднення нової статистики зовнішньоекономічного сектору, більш репрезентативної для цілей прогнозування в кризових умовах.

Джерело: Refinitiv Datastream.

Рис.7. Світові ціни на нафту марки Brent (дол. США/бар.) та на природний газ на німецькому хабі (дол. США/м³)

По-третє, **спостерігається масштабний відтік капіталу з країн, що розвиваються**, який несе ризик погіршення платіжного балансу та девальвації. За даними МВФ, за останні два місяці відтік портфельних інвестицій з країн, що розвиваються (emerging markets), сягнув близько 100 млрд дол. США – більш ніж утричі вище ніж за аналогічний період світової фінансової кризи¹⁰. Глобальний тренд відтоку капіталу з слабкіших економік у більш сильні, безумовно, торкнеться й України.

У попередні роки іноземні фінансові інвестори скупили українські облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) більш ніж на 120 млрд грн. Цілком ймовірно, що зараз, на фоні кризи, вони фіксуватимуть прибутки і мінімізуватимуть ризики, виходячи з українських активів. І першими в черзі на продаж будуть якраз номіновані в гривні боргові інструменти, такі як ОВДП. Це загострить виклики по лінії платіжного балансу і потребуватиме злагодженої та сміливої антикризової політики Мінфіну і Нацбанку. І не факт, що ця політика влаштує МФО на кшталт МВФ.

¹⁰ <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>

Свіжа аналітика НБУ свідчить про початок розпродажу нерезидентами гривневих ОВДП (рис. 8)¹¹. Масштаби цих операцій поки що є доволі помірними, проте їх подальше зростання може відчутно вплинути на платіжний баланс та призвести до девальвації гривні.

Джерело: НБУ.

Рис. 8. Валютні операції клієнтів банків та купівля нерезидентами гривневих ОВДП, млрд дол. США

Прагнення консервативних інвесторів здійснити репатріацію накопичених дивідендів, очевидно, не матимуть суттєвого впливу на макроекономічну ситуацію в Україні навіть в умовах ліберального фінансового ринку, враховуючи невисокий рівень прямих іноземних інвестицій в українську економіку – близько 1 тис. дол. США на душу населення (рис. 9).

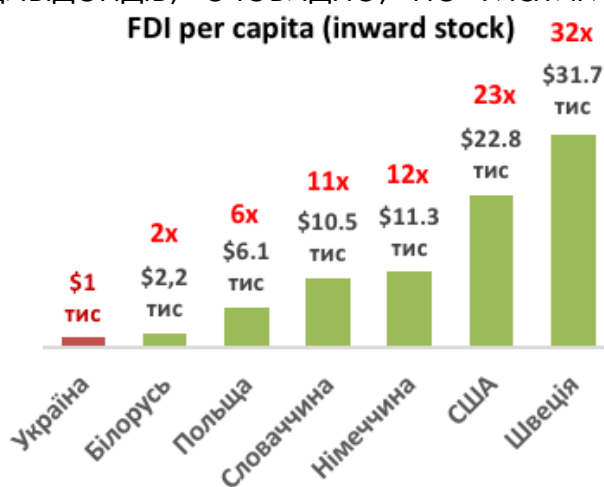

Рис. 9. Прямі іноземні інвестиції (per capita)

¹¹ Макроекономічний та монетарний огляд НБУ, березень 2020 р. (https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-03.pdf?v=4)

Можливе скорочення припливу прямих іноземних інвестицій в Україну теж не несе значного ризику для платіжного балансу, оскільки в минулі роки зазначені інвестиційні надходження знаходились на достатньо невисокому рівні - близько 2,5 млрд дол. США / рік.

По-четверте, **реальну загрозу платіжному балансу та економічній динаміці несе скорочення переказів українських «заробітчани»** через жорсткий карантин в країнах ЄС та повернення вимушених трудових мігрантів в Україну.

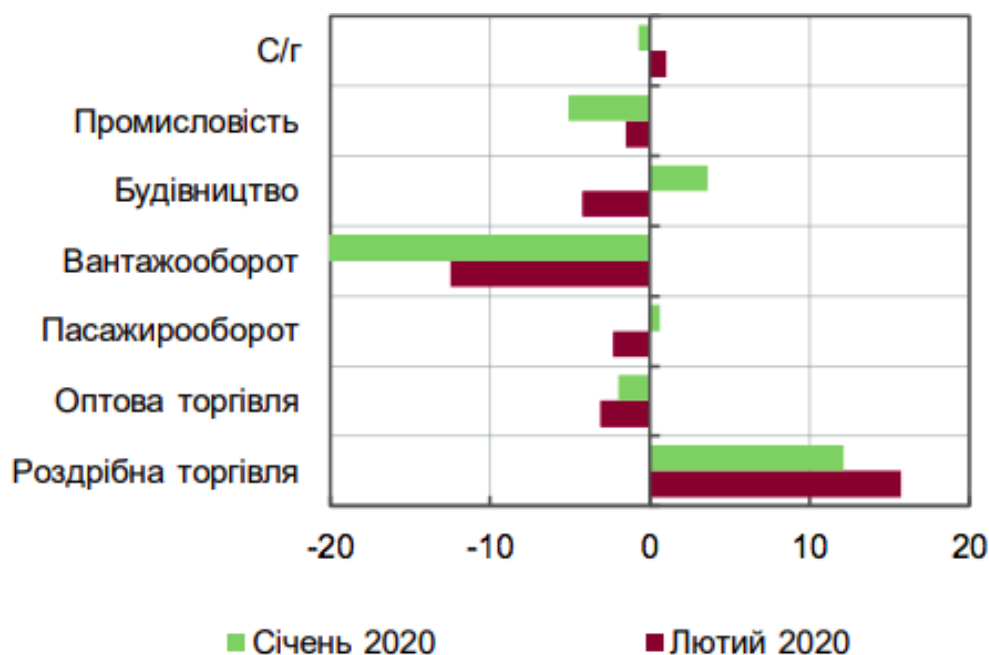
За експертними оцінками, близько 4 млн українців є вимушеними трудовими мігрантами або «заробітчанами». Минулого року вони перерахували в Україну 12 млрд дол. США (за даними НБУ) або 14 млрд дол. США (за даними Світового Банку). Це, до речі, фактично вшестеро більше за приплив прямих іноземних інвестицій в українську економіку. І це більше 10% ВВП України. Тож не буде перебільшенням сказати, що саме на плечах «заробітчани» тримається стабільність гривні.

За різними оцінками від 1 до 2 млн українців повернулись додому через пандемію коронавірусу. Що це може означати для української економіки? По-перше, ще +1 чи +2 млн безробітних до тих 1,5 млн, які, згідно методології МОП, вважались безробітними до пандемії COVID-19, і тих 0,5 млн, які вже (за оцінками експертів) втратили роботу через спалах коронавірусу і карантин. Тобто з урахуванням повернення трудових мігрантів і кризових явищ в економіці реальне безробіття в Україні може перевищити 15-20%. По-друге, існує ризик втрати від чверті до половини переказів заробітчани з-за кордону або від -3 млрд дол. США до -7 млрд дол. США в торговельному балансі країни. Керівництво НБУ висловило більш «оптимістичні» оцінки можливих втрат переказів «заробітчани»: 2-3 млрд дол. США¹².

По-п'яте, **Україна стикнеться з відчутним скороченням споживання**. Тривалий карантин та вимушені заходи безпеки жорстко вдарили передусім по готелям, ресторонам, туризму, розважальному та транспортному бізнесу. Логістичні обмеження та шокове скорочення попиту стали серйозним викликом і для виробничого бізнесу та будівництва. Менше постраждало сільське господарство, торгівля окремими

¹² <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658863/>

групами товарів, наприклад, продуктами харчування, де навіть відбувся стрибок попиту (рис. 10).

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Рис. 10. Випуск в окремих видах діяльності, % р/р

Боротьба за збереження та відновлення ланцюгів постачань буде дуже непростю. Бізнес вимушений переводити співробітників на дистанційну роботу з частковою оплатою, багато хто опиняється у неоплачуваній відпустці. Понад 5 млн осіб в Україні після запровадження карантину були змушені піти у відпустку¹³. Україна вже стикнулася з масштабною хвилею вимушених звільнень та згортанням мікропідприємництва.

Згідно дослідження, проведеного Спілкою Українських Підприємців (СУП): «Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявляють про падіння доходів на 90-100% з початку карантину. Ці ж підприємці вже звільнили до 50% штату співробітників. Власники малого та середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 25-50% порівняно з докарантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25% працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25%, там прогнозується скорочення штату на 25% до кінця обмежувальних заходів».¹⁴

¹³ <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/04/10/659198/>

¹⁴ sup.org.ua/uk/news/419

Зрозуміло, що в таких умовах люди будуть більше заощаджувати і значно менше споживати. А оскільки споживчий попит домогосподарств формує понад 2/3 ВВП (рис. 11), його скорочення помітно вплине на економічну динаміку загалом.

В одній з провідних інвестиційних компаній України Dragon Capital за базовим сценарієм у 2020 році прогнозують скорочення ВВП на 4% і девальвацію гривні до 30 грн/дол. США. У разі ж продовження карантину до червня-липня ВВП може скоротитись на 9%, а гривня девальвувати до 35 грн/дол. США¹⁵. Схожі прогнози оголосили і в іншій провідній інвест-компанії Capital Times.¹⁶

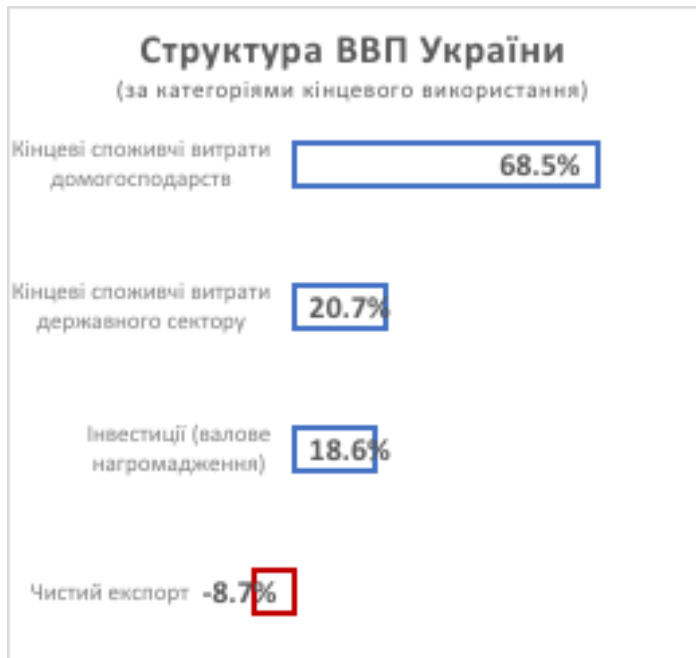

Рис. 11. Структура ВВП України

Офіційний макропрогноз уряду передбачає очікуване скорочення ВВП України в 2020 році на 4,8%. А щойно оприлюднений економічний прогноз МВФ¹⁷ містить ще більш песимістичний прогноз щодо динаміки української економіки: -7,7%. Також в МВФ очікують погіршення платіжного балансу України: його дефіцит може зрости з 0,7 млрд дол. США у 2019 році до 2 млрд дол. США у 2020 році та 2,4 млрд дол. США у 2021 році¹⁷.

Нарешті, реагування з боку української держави поки що є недостатнім відносно масштабу викликів. У Торгово-промисловій палаті України підрахували вартість «антикризового пакету» для бізнесу, прийнятого українським парламентом: 9,2 млрд грн або близько 0,23% ВВП (рис. 12)¹⁸.

¹⁵ <https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/21/658366/>

¹⁶ <https://inventure.com.ua/news/ukraine/analitiki-capital-times-i-dragon-capital-sdelali-svoi-prognozy-po-ekonomike-ukrainy>

¹⁷ <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

¹⁸ <http://kiev-chamber.org.ua/uk/107/2054.html>

9,3 млрд. грн. - об'єм підтримки бізнесу в період епідемії коронавірусу у 2020 році

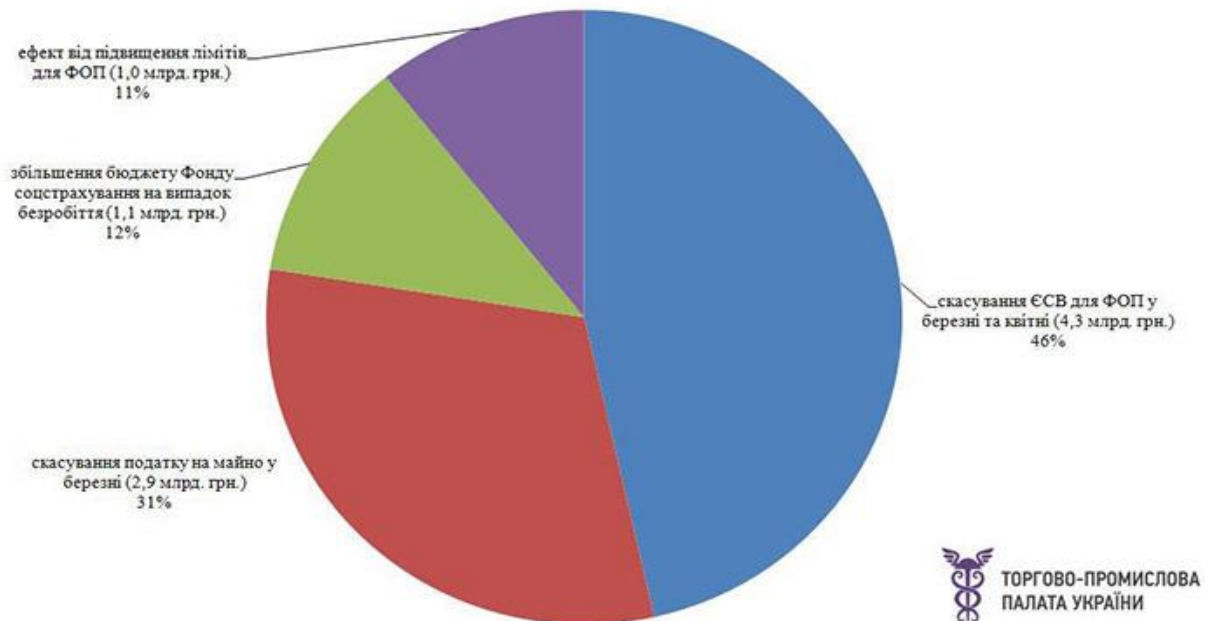

Рис. 12. Вартість «карантинного пакету» підтримки бізнесу в Україні (за оцінкою ТПП України)

Крім цього, створено фонд для боротьби з COVID-19 у розмірі 65 млрд грн, які будуть спрямовані на виплати лікарям, закупівлю медичного обладнання та на виплати громадянам, які втратили роботу через карантин¹⁹. Також Президент України заявив, що окремо від коштів фонду майже 30 млрд грн направляється на індексацію пенсій та допомогу у розмірі 1 тисячі гривень²⁰. Таким чином, сукупна вартість антикризових заходів сягає близько 2,6% ВВП України.

Окреме місце в політичному дискурсі та інструментарії державної фінансової політики займає черговий кредит МВФ, який українська влада намагається отримати за програмою розширеного фінансування (EFF) в розпал пандемії COVID-19 для компенсації дефіциту Державного бюджету. Бюджетний дефіцит нещодавно був збільшений Верховною Радою більше ніж втричі: з 96,3 млрд грн до 298,4 млрд грн та сягнув позначки 7,5%. Міністр фінансів України заявив про очікування до кінця року отримати від МВФ додатково до 5 млрд дол. США у Держбюджет для фінансування його дефіциту²¹.

¹⁹ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68570

²⁰ <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/10/659245/>

²¹ <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/3/658947/>

Цей сценарій виглядає цілком ймовірним та може стати основою покриття дефіциту Держбюджету в беземісійний спосіб, залишаючи механізм грошової емісії «у резерві» на майбутнє. Державний борг відносно ВВП знаходиться на прийнятному рівні (рис. 13). До того ж, в МВФ наголошують, що вже понад 90 країн звернулись за екстреним фінансуванням і що кредитні можливості Фонду обсягом 1 трлн дол. США у розпорядженні країн-членів²².

ДИНАМІКА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ДО ВВП, 2014-2019

МІНІСТЕРСТВО
ФІНАНСІВ
УКРАЇНИ

Починаючи з 2016 року існує чітка тенденція до зменшення співвідношення державного боргу до ВВП. За результатами 2019 року його значення склало 44,3%

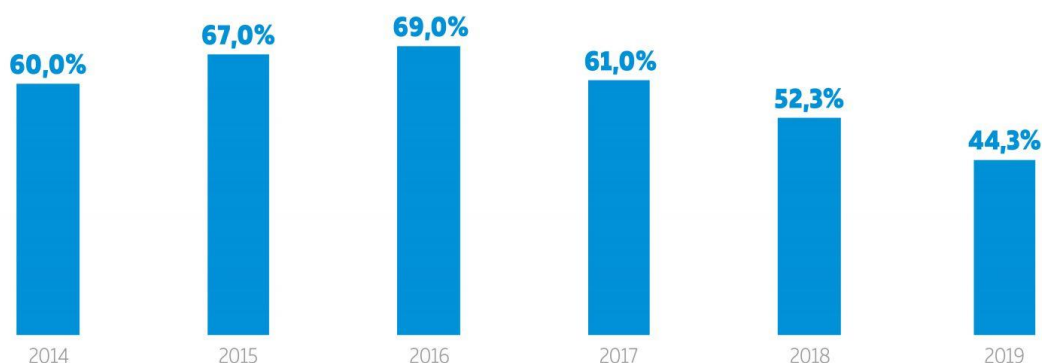

Рис. 13. Статистика держборгу відносно ВВП України

Разом з тим, було б помилкою розглядати залучення кредитного фінансування МВФ як інструмент економічного розвитку для України. Це не «ліки», а скоріше ургентна підтримка та «знеболювальне» для економіки. Кредитне фінансування від МВФ дозволяє тимчасово компенсувати фіскальні дисбаланси та підтримати фінансову стабільність ослабленої економіки в короткостроковій перспективі. Але воно не вирішує структурних економічних проблем, які накопичувались роками і які стоять на перешкоді розвитку. Якщо не змінити економічну модель, хронічні проблеми у посткризовий період проявляться ще більш рельєфно.

Головна фундаментальна проблема української економіки – низька продуктивність, обумовлена сировинною

²² <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>

спеціалізацією. Так, частка промислової продукції в експорті Євросоюзу, за даними Єврокомісії, становить 82%²³. Якщо ж порахувати в українському експортному кошику необроблену та з мінімальним рівнем обробки сировину, ми побачимо, що її частка становить до 70%²⁴ (рис.14). По суті, Україна є донором сировини та людського капіталу для більш економічно розвинутих країн-сусідів з потужнішою промисловістю.

Економічна спеціалізація України та ЄС

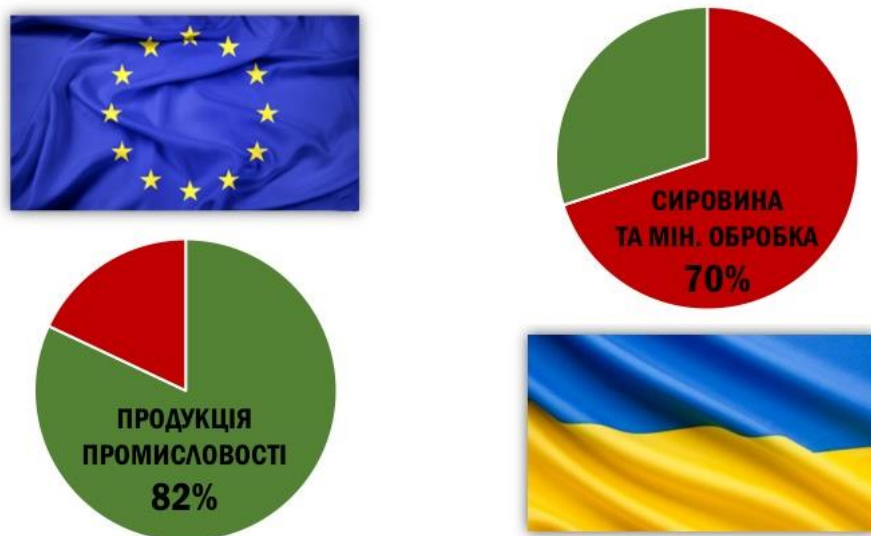

Рис.14. Економічна спеціалізація України та ЄС

Готова продукція, зазвичай, коштує в 3-5-10 разів дорожче за сировину. Тому зовсім не випадково, спеціалізуючись на сировинному експорті, Україна економічно відстає від Євросоюзу практично в 5 разів, а від США – майже в 7 разів за реальним ВВП на душу населення (рис.15). Різниця в продуктивності економіки диктує різницю в добродуті.

Щоб позбутись «сировинної хвороби» економіки, потрібно змінити «професію» країни з ресурсного донора на виробника. Це можна зробити створивши багато нових виробництв і сервісних компаній, які вироблятимуть та експортуватимуть товари й послуги з високою доданою вартістю. Кілька мільйонів високопродуктивних робочих місць, створених в перспективних індустріях зі зростаючою віддачою, здатні докорінно змінити ситуацію в економіці.

²³ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Extra-EU_trade_in_manufactured_goods

²⁴ Галасюк В.В. Концептуальні засади трансформації економіки України: Монографія. – К.: Національна академія управління, 2019. – 188 с.

ВВП на душу населення (за ПКС в поточних цінах, 2018)

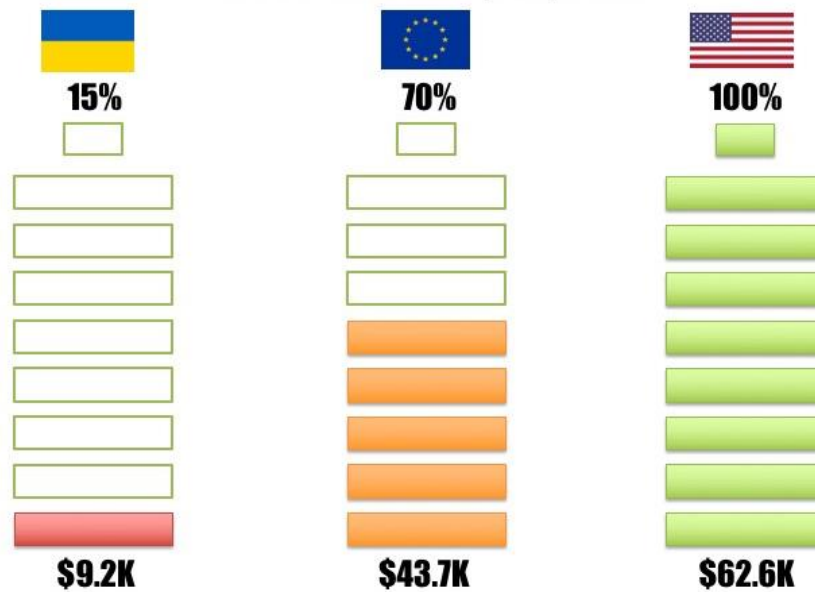

Рис.15. Міжнародне порівняння реального ВВП на душу населення

Потрібно забезпечити дуже привабливі інвестиційні умови, щоб в такі перспективні й потенційно високопродуктивні сектори української економіки, як харчова промисловість, машинобудування, фармацевтика, транспорт, ІТ та інші, прийшли міжнародні та місцеві інвестори. Адже інвестиції йдуть за привабливими «бізнес-кейсами», а не за кредитами МВФ – про це чомусь часто забувають в уряді.

Тож глибина і гострота економічних викликів, з якими стикається Україна в розпал пандемії COVID-19 та на тлі розгортання глобальної економічної кризи, потребують більш комплексного та масштабного підходу. Наступний розділ якраз присвячений тому, яким має бути «антикризове меню» для української економіки, де знайти кошти і як «за принципом айкідо» перетворити виклики в інвестиційні можливості.

3. Антикризисний пакет заходів: рекомендації для уряду

Кожна країна готує своє «антикризове меню» для мінімізації економічних втрат від пандемії коронавірусу COVID-19 та глобальної економічної рецесії, виходячи з власних пріоритетів та наявних ресурсів. Найбільша економіка світу - США – виділяє 2 трлн дол. США (10% ВВП) на подолання економічної кризи. Естонія виділяє понад 7% ВВП, Польща - більше 9% ВВП, Великобританія - 15% ВВП.

Вартість прийнятого в Україні «антикризового пакету» - 2,6% ВВП, тобто в 3-6 разів менше, ніж у вищезгаданих країнах. Очевидно, що така підтримка українських громадян і виробників не є достатньою та адекватною масштабу й гостроті економічних викликів, які постають у зв'язку з глобальною економічною кризою.

Недостатнім також є фокус на стимулюванні економіки, що стає очевидним при порівнянні структури підтримки з іншими країнами, наприклад, США (рис. 16). Мало відмінити штрафи, відстрочити перевірки, чи заборонити підвищувати кредитні відсотки і на кілька місяців звільнити підприємців від податку на землю й нерухомість. Потрібен більш комплексний, багатогранний та потужний інструментарій.

Як я вже наголошував, ситуація ускладнюється тим, що нинішня криза – «двостороння»: вона почалась як криза пропозиції, але переросла у масштабну кризу попиту. Відповідно, і «ліки» мають стосуватись обох каналів її формування. По-перше, мова йде про розширений арсенал заходів: мають бути задіяні бюджетні, монетарні, податкові, регуляторні та інші важелі. По-друге, підтримати треба і людей, і бізнес (передусім, мале підприємництво). По-третє, масштаб підтримки має бути дієвий – принаймні 10% ВВП. Це цілком реально і принципово важливо. Якщо цього не зробити, соціально-економічні втрати можуть бути значно більшими.

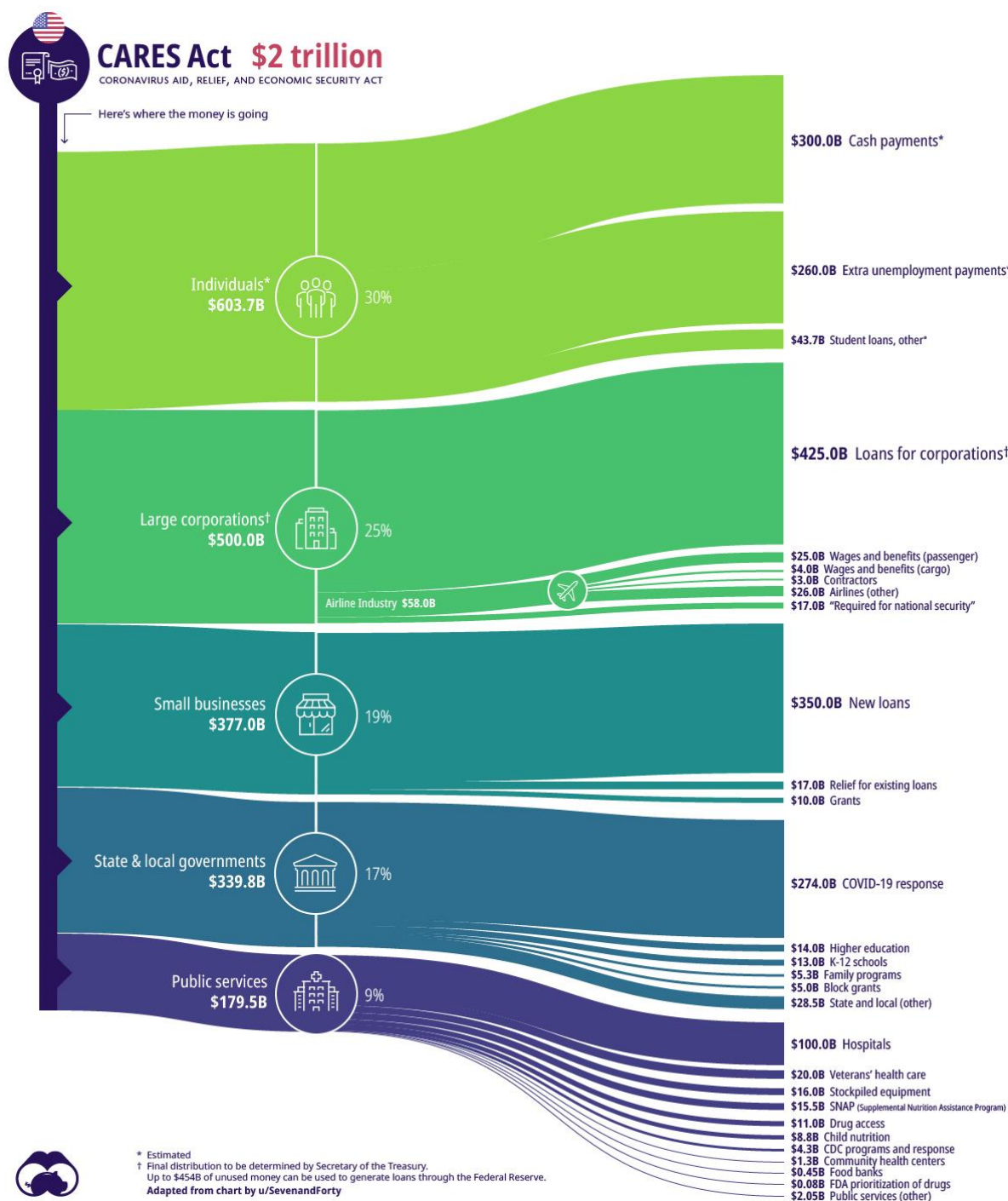

Рис. 16. Структура антикризового пакету підтримки США²⁵

Покажем є те, що американський антикризовий закон (CARES Act - the Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act) вдвічі перевищив за обсягом пакет стимулів, прийнятий під час Великої Рецесії у 2009 році. Він став найбільшим за всю сучасну історію пакетом економічних стимулів²⁷.

²⁵ <https://www.visualcapitalist.com/the-anatomy-of-the-2-trillion-covid-19-stimulus-bill/>

«Антикризовий пакет» для України може складатись з комбінації таких заходів та механізмів (за результатами обговорення в Українській асоціації Римського клубу²⁶ пропонуються ТОП-12):

- 1) **Міжнародні запозичення** - проведення перемовин з міжнародними фінансовими організаціями та іноземними державними кредиторами України щодо залучення фінансування на найменш обтяжливих умовах;
- 2) **Цільова грошова емісія** для фінансування масштабних інфраструктурних проєктів, розширення державних закупівель, кредитування вітчизняних виробництв та підтримки мікропідприємництва;
- 3) **Заміна депозитних сертифікатів НБУ на державні цільові облігації розвитку** - в умовах кризи держава не може дозволити собі «розкіш» зв'язування надмірної ліквідності банків заради боротьби з інфляцією замість продуктивного використання цих ресурсів (понад 150 млрд грн) для розбудови інфраструктури та розвитку економіки;
- 4) **Цільові безвідсоткові/пільгові кредити малому і середньому бізнесу** для забезпечення безперервної діяльності, збереження робочих місць та конкурентоздатності під час карантину;
- 5) **Прийняття закону «Купуй українське»** для надання товарам вітчизняного виробництва переваги на державних закупівлях і обмеження надмірного імпорту через встановлення вимог до рівня локалізації виробництва (за зразком американського “Buy American Act” від 1933 року);
- 6) **Податкові, митні та інші інвестиційні преференції виробникам і промисловим інвесторам** (через механізм індустріальних парків, «податкові канікули» для мікропідприємництва, всебічне звільнення промислових інвестицій від оподаткування);
- 7) **Відміна преференцій для сировинного бізнесу**, наприклад, скасування відшкодування ПДВ при експорті будь-якої необробленої сировини;
- 8) **Запуск експортно-кредитного агентства (ЕКА)** для масштабної підтримки експортно орієнтованих українських

²⁶ <http://www.clubofrome.org.ua>

виробництв та просування їх продукції на зовнішніх ринках через страхування, гарантування та здешевлення кредитування експортних контрактів;

9) **Скасування плати за приєднання до інженерних мереж** (електрика, газ, вода тощо) за рахунок інвестиційної складової тарифів за досвідом США та Ізраїлю для ліквідації одного з найбільших інвестиційних бар'єрів в українській економіці;

10) **Відстрочка сплати / тимчасове зниження ЄСВ** для збереження робочих місць та зменшення податкового навантаження на мікропідприємництво;

11) **Прямі бюджетні дотації найбільш вразливим громадянам та тим, хто втратив роботу**, для підтримки платоспроможного споживчого попиту на життєво необхідні товари;

12) **Запровадження програм громадських робіт, що фінансуються з Держбюджету**, для швидкого створення тимчасових робочих місць для безробітних, які їх критично потребують.

Кожен з цих заходів створює синергію з іншими складовими «антикризового пакету» та має розглядатись як довгострокова інвестиція не лише у подолання економічних наслідків коронавірусу COVID-19, а й у порятунок, посткризове відновлення та розвиток економіки України в цілому.

Важливою особливістю запропонованого пакету заходів є те, що він одночасно пом'якшує симптоми кризових явищ, працює на усунення їх першопричин, а також дозволяє системно поліпшити умови ведення бізнесу в Україні як для місцевих, так і для іноземних інвесторів в реальному секторі економіки.

І, безумовно, дуже важливо щоб уряд детально обговорив як «антикризовий пакет», так і механізми його реалізації не лише з міжнародними фінансовими організаціями, а передусім з об'єднаннями роботодавців, виробників, підприємців та профспілками, з іноземними та місцевими інвесторами. Тільки посиливши соціальний діалог та інституційну спроможність уряду, а також максимально синхронізувавши зусилля влади, бізнесу й суспільства можна ефективно досягти поставлених цілей.